

ЕМОЦІЙНІСТЬ ТВОРУ ЯК РЕФЛЕКТОРНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ РЕАЛЬНОСТІ (НЕГАТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНКИ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ)

У статті розкрито сутність емоційних аспектів, виражених у художньому творі негативною характеристикою людини, описано зміст понять "нецензурна лексика", "мова гніву", "лайлива лексика", "емоційне розкріпачення". Звернено увагу на те, що до лайливих слів людина нерідко вдається спонтанно й необдуманно, піддаючись пориву емоцій та ситуативному вирішенню якоїсь "неделікатної" розмови. У статті систематизуються лексичні одиниці на позначення негативних якостей людини за сферою їх походження і функціонування, а також побічно характеризується зоонімічна інвектива на позначення жінки. Подано особливості відтворення інвективи німецькою мовою. Вони підкріплюються прикладами із оригіналів творів письменників-постмодерністів та їх перекладів.

Ключові слова: мова гніву, інвектива, переклад, негативна характеристика жінки, класифікація, емоційне розкріпачення.

Постановка проблеми. Емоційна насиченість художнього твору сприяє осягненню його внутрішньої сили. Вона веде читача у світ реальних малюнків, створених не тільки пером авторської уяви, але й пером уяви читача. Експліцитні чи імпліцитні емоції – це правдивість живого світу, в якому по-справжньому дихає життя, не заховаючись за ширму толерантності та маску вихованості. Зрозуміло, що складання мозаїки слів "високої мови" – це невід'ємна частина літератури. Втім, коли йдеться про близькість мови героя до життя, вона може видатися штучною і неширою.

Вміння автора відчинити кватирку емоцій і дати можливість читачеві заглянути у табуований світ героя, який уміє не тільки вносити у твір напругу, але й відпускати гальма й вербально звільнитися від напруги емоцій, ще досі залишається дискусійною темою для багатьох противників "скидання табу". Йдеться про мову гніву та вербальне опоганення людини (явищ, предметів, ситуацій тощо) як одного із невід'ємних елементів мовлення. Автор, який веде героя до такого методу емоційного розкріпачення, повинен бути "на рівні" з героєм і володіти арсеналом відповідної лексики.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження вербального розкріпачення, яке представлено як частина ненормативної лексики, досі належить до малодосліджених тем у вітчизняній науці. Якщо американські, німецькі, російські та інші науковці вже мають певні досягнення у цій галузі (монографії, статті, а також лексикографічні джерела), об'єктом дослідження яких є лихослів'я, інвектива, нецензурна лексика, пейоративна лексика тощо, то вітчизняна наука ще має широке поле для подібних досліджень. Ненормативній лексиці присвятили свої праці такі українські та зарубіжні дослідники як В. Мокієнко, Т. Нікітіна, В. Хімік, Б. Успенський, В. Биков, В. Жельвіс, Л. Ставицька, О. Гаврилів, М. Лесюк, О. Голод, Л. Білоконенко, А. Даниленко, Л. Клепуц, О. Кульчицька, Л. Ростомова, А. Скорофатова, Л. Широкоградюк, В. Демецька, О. Федорченко та багато інших. До відомих лексикографічних джерел в Україні належать "Німецько-український словник лайливої лексики" О. Гаврилів та "Українська мова без табу" Л. Ставицької.

Відсутність достатньої кількості двомовних лексикографічних джерел ненормативної лексики до сьогоднішнього дня складає чималі труднощі для перекладача. Якщо художній твір, наповнений емоційністю, не рефлектується відповідною мірою на мову перекладу, він не має шансу на наближення його як до реальних відчуттів, так і до оригіналу загалом. Це понижує рівень його правдивості відносно оригіналу.

Формулювання мети. У кожній мові є свій арсенал лексичних одиниць, призначених для емоційного розкріпачення. Він не завжди збігається з іншими мовами, що нерідко складає незручності для перекладача. Метою нашої статті є дослідження перекладу лексичних одиниць на позначення вербального опоганення жінки, а також ілюстрація способів відтворення відповідної лексики на прикладах перекладів із творів постмодерної літератури. До основних завдань статті належать розкриття поняття "вербальне розкріпачення" як частини загальної проблеми "мова гніву", часткова систематизація лексичних одиниць на позначення негативної характеристики жінки та аналіз способів їх перекладу.

Викладення основного матеріалу. Кожен читач має свої літературні вподобання і своє читиво. Не завжди є коректним чи потрібним критикувати смаки і вподобання інших, навіть якщо це суперечить вподобанням читача чи мовця. Це аж ніяк не стосується літературних критиків, які заробляють критикою на хліб і, будучи достатньо підкованими у літературі, висловлюють своє ставлення до письма і дають не тільки читачам, але й науковцям і дослідникам різнобічну поживу для наступних літературних аналізів та наукових розвідок. Проте літературні критики далеко не позбавлені суб'єктивності.

Останніми роками вже потроху стихає дискусія, яка розпочалася на початку дев'яностих, коли на сторінках постмодерної літератури з'явилася щедра і відверта "нецензурщина", яка не вписувалася в мораль радянської людини. Саме така мораль була пріоритетною для Радянського Союзу, коли через сито цензури пересюювався кожен друкований чи поданий до друку й успішно відкладений цензорами у шухляду твір.

Після розпаду Радянського Союзу все більше почала наводнювати українське літературне річище постмодерна література – література без рамок і берегів, література масок та гри, клоунади і філярства, відвертості та натяків, зневажання та викривання, карнавалу та алюзій, протесту та зради попередніх ідеалів. Вона виходила за рамки цензури, була незалежною і розкутою, і дозволяла собі більше, ніж звик "моральний" читач. "Карнавалізація життєвого устрою призводить до встановлення зв'язків особливого типу, в основі яких лежить відступ від норм і правил – як соціальних, так і моральних, етичних" [1:15].

Використання лайки і нецензурних слів не означає, що це простолюдна мова чи, навпаки, необхідна мова для спілкування. Дискутуючи про нецензурну мову в літературі, не варто приписувати їй більше, ніж вона вміщає. Загострення питання вживання-невживання такої лексики на сторінках художніх текстів збільшує коло зацікавлених і, відповідно, розширює проект видавця. "Не існує нічого непристойного для людства. Непристойним може бути тільки те, що в цій національній культурі і в цей момент визначено як непристойне" [2].

Нецензурна мова у своїй більшій мірі належить до мови гніву. *Мова гніву* – це вербальне жало мовця, спрямоване на влучення в адресата з метою викликання у нього душевного болю, гіркоти чи навіть оскаженіння та люті. Незважаючи на це, нецензурна мова як засіб емоційного розкріпачення далеко не завжди є гнівною грубою лайкою, що слугує для образи адресата, яким є співрозмовник чи третя особа або будь-який інший об'єкт чи ситуація. До емоційного розкріпачення належать вставні слова, безадресні вигуки та нецензурна пестлива лексика. Водночас лайка має широке коло "збуту" негативної енергії у вигляді прокльонів та посилянь. Вважаємо, поняття "посилання" більш вдалим, ніж зафіксоване у наукових джерелах поняття "посил".

Отже, нерідко слова, які ми звикли вважати лайливими, переходять на рівень "ажурного плетива" мовлення, де нема закладеного негативного енергетичного компоненту. Вони виступають мовним інкрустуванням, у тому числі нашаруванням лексики, яка належить до пейоративної. Мова йде про різнорівневе мовне розкріпачення, в якому закладений елемент ласкавості, прихильності, приємності у ставленні до когось, пестливості.

Як вже зазначалося у наших попередніх дослідженнях, лайлива лексика є однією із елементів вербального опоганення. *Вербальне опоганення* – це емоційні ензими, які реалізуються у мові як негативно заряджені лексичні згустки, спрямовані на "яблучко уразливості" співрозмовника, а також третьої особи, групи людей тощо. До лайливих слів людина нерідко вдається спонтанно й необдуманно, піддаючись пориву емоцій та ситуативному вирішенню якоїсь "неделікатної" розмови. Як зауважує Н. Вовк, "ми часом і не помічаємо, що нам не вистачає слів, аби виразити свої емоції, і ми змушені переходити на лайку. Особливо у стресових ситуаціях ми заповнюємо ненормативною лексикою свої інтелектуальні прогалини. Лайка служить зв'язкою для побудови речень" [3].

На думку В. Жельвіса, "лайлива мова займає своє місце в мові будь-якої культури, і тому виключення її із розгляду, звичайно, дозволяє мові виглядати більш ввічливою, але одночасно покаліченою, позбавленою однієї із суттєвих функцій – вираження негативних емоцій у найбільш крайньому вигляді" [4].

Отже, *лайлива лексика* – це негативно заряджена енергія, обрамлена в слово (у тому числі вигук, наказ, посилання), націлена на вибраний мовцем об'єкт або висловлена без конкретного напрямку.

Як зазначає В. Федоренко, "лайка може дуже зіпсувати репутацію людини, навіть якщо ця людина лається поза своєю волею та всупереч своїм звичкам" [5], оскільки "лайливі слова не мають фактично ніякого стосунку до адресата, тому що вони більше говорять про мовця, про його неврівноваженість чи невихованість, чи схильність до вульгарності, невміння тримати свої емоції, ніж про адресата" [6].

В українську мову значна кількість нецензурної лексики потрапила через російську, хоча і в Росії на неї накладалися табу¹. Німецька мова порівняно з російською бідніша на інвективу, хоча має широку палітру зоонімів на позначення негативних характеристик людини.

Лексичні одиниці на позначення негативної характеристики людини можна поділити за сферою їх походження і функціонування на наступні підкласи (приклади подаються відразу із перекладом):

1) Спільні (наявність відповідного позначення у мові багатьох народів та етнічних груп і не мають часових обмежень): ідіот – Idiot, скурвий син – Hurensohn (Ю. Андрухович, "Московіада");

2) Національні (характерні для певної національності);

3) Ендемічні (характерні для певної території, можуть мати часові рамки): Наприклад, розповсюджене за часів Радянського Союзу позначення інтердівчина (валютна) – промисел жінки легкої поведінки з іноземцями

¹ У Росії віддавна переслідували за надмірну лайливість, але тільки тоді, коли вона спрямовувалася проти верховних правителів. Так, наприклад, за Соборним укладом 1649 року "непристойні слова" розглядали як державний злочин і могли покарати як за державну зраду аж до страти. Смерть обіцяв і складений у часи Петра I "Артикул військський", якщо хтось одважиться лихословити на царя та його родину. Проте найжорстокішими були покарання, які чекали на того, хто нецензурно висловлювався про царські укази та вживав міцні вислови під час їх читання, а також "використовував не за призначенням державні папери з монаршими іменами. Також пильнувалося, щоб у державних документах не вживалися вуличні слова та звороти – їх варто було передавати за допомогою евфемізмів на кшталт "негожі слова" [5].

за валюту. (Укр.: "Вона ж валютна, паскуда, за долари, сучка, підмахувала!" – нім.: "Sie ist ja eine Valuta-Nute, die Sau, hat's für Dollars getrieben, die Hure!" (Ю. Андрухович, "Московіада");

4) Локальні (діють на частині від цілого, наприклад, у межах певної етнічної групи): Наприклад, характерні для західної України: кобіта – від польськ. kobieta – жінка: кобіти [7: 274] – Weiber [8:302];

5) Авторські: смаркулі-гостеси [7: 64] – Rotzlöffel von Hostessen [8: 69].

Лексичні одиниці на позначення негативної характеристики жінки належать як до літературної мови (мови-еталону), так і до нецензурної лексики. Вони вказують на: її розумові здібності (Dummchen); зовнішній вигляд (Püppchen); моральні якості (сема "розпусна жінка" Hure); сварливість (Zicke); слабкість, неспроможність (Rabenmutter), домінантність (Emanze), перебільшена балакучість (Klatschbase); плаксивість, вік (Auslaufmodell); неврівноваженість (Furie); фальшивість (Luder) тощо. Як уже зазначалося, значна кількість негативних характеристик утворена від зоонімів. Зооніми на позначення жінки є носіями наступних характеристик: 1) позначення розумових здібностей жінки (dumme Kuh); 2) позначення зовнішнього вигляду (häßliches Entlein); 3) позначення негідництва (miese Kröte); 4) позначення невпорядкованості статевого життя (F**ksau); 5) позначення неспроможності (Rabenmutter); 6) позначення вищості (Hausdrache); 7) позначення лукавства та підступності (Schlange) та ін. Існує низка зоонімів, що позначають негативні характеристики як чоловіків, так і жінок: позначення полохливості (Angsthase); позначення брудної людини, нечистоти (Sau, Drecksau).

Аналізуючи переклад лексичних одиниць, що позначають негативну характеристику жінки, можемо виокремити такі різновиди перекладу та його особливості: 1) збереження зоонімічної семи на рівні відтворення лексеми повним або частковим відповідником (зоонім на позначення негативної характеристики жінки зазвичай зберігається, хоча не завжди збігається із зоонімом мови-реципієнта. При його відсутності – іншою лексичною одиницею, що позначає негативну характеристику жінки). Наприклад, укр.: "...він такий молодий, стрункий і бравий, а вона така бегемотиха..." [9: 25] – нім.: "...er so jung, stramm und verwegen, und dazu so eine Nilpferdin..." [10: 24]; 2) синонімічні ряди на позначення жінки легкої поведінки відтворюються за допомогою синонімічних рядів мови-реципієнта. Наприклад, укр.: "О, горе мені, що так покохав на схилі років цю шльондру, цю хвойду, цю курву!" [7: 187] – нім.: "O Kummer, dass ich mich zum Ende meiner Tage in eine Nutte, eine Hure, in diese Dirne verliebt habe!" [8: 204]; 3) уподібнення. Наприклад, укр.: "скупві сини, сучі дочки" [[11: 17] – "Hundsöhnen und Katzentöchter" [12: 129]; укр.: "На Ка'д'Оро нарешті зійшла руда засранка" [7: 48] – нім.: "Am Halt Ca' d' Oro stieg die rote Pest endlich aus" [8: 51]; 4) транскрипція використовується рідко, здебільшого при наявності іншомовних вкраплень. Наприклад, укр.: "Тепер знову до тих трьох, із яких одна мусить бути дівчиною, девочкою, сукою, напівдитиною-напівжінкою" [11: 242] – нім.: "Jetzt wieder zurück zu den dreien, unter ihnen mit Sicherheit eine Frau, ein Mädels, eine Djewotschka, eine Tussi, halb Kind, halb Frau" [[12: 141]; 5) авторська інвектива калькується, відтворюється дослівно або із частковим опусканням окремих лексем. Наприклад: укр.: "... згадувана руда голландська квочка так і не відходила від Респондентового тіла..." [7: 47] – нім.: "... die erwähnte holländische Bruthenne war wie angeklebt und entfernte sich nicht vom Körper des Respondenten" [8: 51] (опущено лексему "руда"); 6) інші способи та прийоми перекладу (описовий, гіпо-гіперонімічний переклад, довільний, неточний переклад тощо). Наприклад, укр.: "...ця ніпівжіноча особа потрібна для збирання побічних продуктів ..." [11: 242] – нім.: "Außerdem braucht man die Tussi, um die Nebenprodukte einzusammeln ..." [12: 141].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Як демонструє дослідження, лексичні одиниці на позначення негативної характеристики жінки при перекладі на німецьку мову відтворюються за допомогою відповідників у мові-реципієнті, а також за допомогою гіпо-гіперонімічного перекладу, уподібнення, рідше транскрипції. Авторська інвектива здебільшого калькується, відтворюється дослівно або із частковим опусканням окремих лексем. Негативна характеристика жінки, презентована зоонімом, відтворюється зоонімічним відповідником, а при його відсутності – іншою лексичною одиницею, що позначає негативну характеристику жінки.

Дослідження засвідчує, що не кожна лексична одиниця на позначення негативної характеристики жінки має певні відповідники у мові перекладу. Відповідно до цього, перекладач змушений вдаватися до різних способів перекладу, щоб зберегти авторське бачення опису героїв та їх особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми. Евфемізми. Сексуалізми / Л.Ставицька. – К. : Критика, 2008. – 454 с.
2. Жельвис В. И. Слово и дело : юридический аспект сквернословия [Електронний ресурс] / В. И. Жельвис. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Article/jelv_slov.php.
3. Вовк Н. Майже половина українців використовують у своїй мові ненормативну лексику [Електронний ресурс] // Україна молода. 09-10-2013 / Н. Вовк. – Режим доступу : <http://vsiknygy.net.ua/news/31442/>.
4. Жельвис В. И. После брани. Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира. – М. : Научно-издательский центр "Ладомир", 2001. – 352 с.
5. Федоренко Валерій. Лайливість – це хвороба [Електронний ресурс] / Валерій Федоренко // Українське життя в Севастополі. Вільна трибуна. – Режим доступу: http://ukrlife.org/main/tribuna/layka_ru.htm.

6. Бондаренко Тетяна. Інтерв'ю з О. Гаврилів. 11.10.2013. Чому німецькою важче образити корупціонера? [Електронний ресурс] / Тетяна Бондаренко. – Режим доступу : <http://www.dw.de/чому-німецькою-важче-образити-корупціонера/a-17150592>.
7. Андрухович Ю. Перверсія / Ю. Андрухович. – Львів : Класика, 1999. – 288 с.
8. Andruchwytsh J. Perwersion / J. Andruchowytsh. – Berlin : Suhrkamp Verlag, 2001. – 130 S.
9. Андрухович Ю. Таємниця / Ю. Андрухович. – Харків : Фоліо, 2008. – 477 с.
10. Andruchowytsh J. Geheimnis / J. Andruchowytsh. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2008. – 387 S.
11. Андрухович Ю. Диявол ховається в сирі : вибрані спроби 1999-2005 років / Ю. Андрухович. – Видання друге, виправлене. – Київ : Видавництво "Часопис "Критика", 2007. – 320 с.
12. Andruchowytsh Juri. Engel und Dämonen der Peripherie / Juri Andruchowytsh. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2007. – 224 s.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Stavyska L. Ukrainiska mova bez tabu. Slovnky netsenzurnoi leksyky ta ii vidpovidnykiv. Obszenizmy. Evfemizmy. Sexualizmy. [Ukrainian without Taboo. Dictionary of Obscene Vocabulary and its Equivalents. Obscenisms. Euphemisms. Sexualisms] / L. Stavyska. – К. : Krytyka, 2008. – 454 s.
2. Zhelvis V. I. Slovo i delo : yuredicheskyi aspekt skvernosloviya [A Word and a Deed : Law Aspect of the Foul Language] [Elektronnyy resurs] / V. I. Zhelvis. – Rezhym dostupu : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Article/jelv_slov.php.
3. Vovk N. Maizhe polovyna ukrainsiv vykorystovuyut' u svoii movi nenormatyvnu leksyky [Almost Half Ukrainians Use a Foul Language in their Speech] [Elektronnyy resurs] / N. Vovk // Ukraina moloda [Young Ukraine 2013]. – Rezhym dostupu : <http://vsiknygy.net.ua/news/31442/>.
4. Zhelvis V. I. Posle brani. Skvernoslovie kak sotsyalnaya problema v yazykakh i kulturakh mira [After the Battle. Foul Language as a Social Problem in the Languages and Cultures of the World] / V. I. Zhelvis. – М. : Nauchno-izdatelskiy tsentr "Ladimir", 2001. – 352 s.
5. Fedorenko Valeriy. Laylyvist – tse khvoroba. Ukrainiske zhyttya v Sevastopoli. Vilna trybuna. [Foul Language is a Disease. Ukrainian Life in Sevastopol. Free Platform] [Elektronnyy resurs] / Valeriy Fedorenko. – Rezhym dostupu : http://ukrlife.org/main/tribuna/layka_ru.htm.
6. Bondarenko Tetiana. Interv'yu z O. Gavryliv. Chomu nimetskoju vazhche obrazity korupzionera? [Interview with O. Gavryliv. Why is it more Difficult to Offense a Corrupted Person in German?] [Elektronnyy resurs] / Tetyana Bondarenko. – Rezhym dostupu : <http://www.dw.de/чому-німецькою-важче-образити-корупціонера/a-17150592>.
7. Andrukhovych Yu. Perversiya [Perversion] / Yu. Andrukhovych. – Lviv : Klasyka, 1999. – 288 s.
8. Andruchwytsh J. Perwersion. / Yu. Andrukhovytsh. – Berlin : Suhrkamp Verlag, 2001. – 130 s.
9. Andrukhovych Yu. Taemnytsia [Secret] / Yu. Andrukhovych. – Kharkiv : Folio, 2008. – 477 s.
10. Andruchowytsh J. Geheimnis / Yu. Andrukhovytsh. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2008. – 387 s.
11. Andrukhovych Yu. Djjavol chovaetsya v syri : vybrani sprobny 1999-2005 rokov [The Devil is in the Cheese : Selected Essays, 1999-2005] / Yu. Andrukhovych. – Vydannya druge, vypravlene. – Kyiv : Chasopys "Krytyka", 2007. – 320 s.
12. Andruchowytsh Juri. Engel und Dämonen der Peripherie / Yu. Andrukhovytsh. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2007. – 224 s.

Матеріал надійшов до редакції 17.02. 2014 р.

Tkachivskaya M. P. Эмоциональность произведения как рефлекторное отображение реальности (негативная характеристика женщины в немецкоязычных переводах).

В статье рассматривается проблема употребления в художественных произведениях нецензурной лексики, дается характеристика понятиям "бранная речь", "язык гнева", "эмоциональное раскрепощение". Исследование проводится на основе произведений постмодерной литературы. Предлагается классификация негативной характеристики человека. В статье также дается классификация зоонимической инвективы на обозначение негативной характеристики женщины и общая классификация инвективы на обозначение женщины. Подаются способы воспроизведения инвективы, которые сопровождаются примерами. Исследование завершается выводами.

Ключевые слова: язык гнева, эмоциональное раскрепощение, перевод, негативная характеристика женщины, классификация.

Tkachivska M. R. Emotionality of Writing as a Reflex Image of Reality (Women's Negative Portrayal in German Translations).

The article highlights the problem of obscene words usage in the literary works and provides the characteristics for such notions as "emotional liberation", "language of anger", "abusive language". The research is conducted on the basis of the post-modern literary works. It suggests the classification of the negative characteristics of a human being as well as the classification of the zoonymic invective denominating the woman's negative characteristics and the general classification of the invectives denominating women. It also gives the ways of the invective reproduction which are proved by the examples. The results are substantiated in the conclusions.

Key words: language of anger, invective, translation, woman's negative characteristics, classification.